

Marianna Deganutti

ORCID: 0000-0002-1090-0358

Univerza Ludwiga Maximiliana, München, Nemčija

mariannadeganutti5@gmail.com

Boris Pahor in izbira slovenskega jezika

DOI: <https://doi.org/10.3986/15.1.08>

Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies 15/2023. 151–167.

ISSN tiskane izdaje: 1408-2616, ISSN spletne izdaje: 1581-127

<https://ojs.zrc-sazu.si/sjsls>

Marianna Deganutti (ORCID: 0000-0002-1090-0358)

Univerza Ludwiga Maximiliana, München, Nemčija

mariannadeganutti5@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.3986/15.1.08>

BORIS PAHOR IN IZBIRA SLOVENSKEGA JEZIKA

Odločitev o tem, v katerem jeziku pisati, je za pisatelje, zlasti za transnacionalne ali večjezične, prevajalce lastnih besedil, avtorje, ki pripadajo manjšini, itd., ključna. Odvisna je od številnih objektivnih in subjektivnih dejavnikov, kot so družba in politika, zgodovinsko in jezikovno ozadje, simbolni odnos z določenim jezikom, motivacija za pisanje itd., kot je to pokazal Kremnitz (2004). Vse te vidike v prispevku obravnavam v povezavi z jezikovno izbiro Borisa Pahorja – med jeziki, ki jih je imel na voljo v svojem večjezičnem repertoarju, je prednost dal slovenščini. Zato bom raziskala razloge, zakaj je v svoji literarni ustvarjalnosti namesto italijanščine, v kateri je končal šolanje, uporabljal svoj prvi jezik: slovenščino.

KLJUČNE BESEDE: Boris Pahor, izbira jezika, manjšinski jezik, tržaška književnost, *Grmada v pristanu*

The choice of the language is a key decision for writers, especially for transnational or multilingual writers, self-translators, authors belonging to a minority etc. The choice always depends on a great variety of objective and subjective factors, such as the historical, socio-political and linguistic background of the writer, the symbolic relation with a determined language, the motivations for writing etc. as clearly demonstrated by Kremnitz (2004). In my article I consider all these aspects in relation to Boris Pahor's language choice – the choice of the Slovene language over the others available in his multilingual repertoire. By doing that I will investigate the reasons which drove Pahor to use his native Slovene language in his literary production instead of the Italian, in which he completed his education.

KEYWORDS: Boris Pahor, language choice, minority language, Triestine literature, *Grmada v pristanu*

1 Uvod

Med avtorji, kot so Lojze Kovačič, Alojz Rebula in Florjan Lipuš, ter Borisom Pahorjem lahko nedvomno potegnemo vzporednico – vsi so v svojih delih vprašanje jezika obravnavali središčno. Pri Pahorju to ne preseneča, saj se je rodil leta 1913 v Trstu, na politično razburkanem obmejnem območju. Tako je doživel številne tragične dogodke: od fašizma in dveh svetovnih vojn do hladne vojne. Ker je izviral z obmejnega območja – na katerem so jezik pogosto uporabljali kot sredstvo oblasti (Bogatec in Vidau 2020) – je bil Pahor na jezikovno rabo in tudi njene najbolj skrite pomene vedno zelo pozoren. To se kaže v njegovih romanih – v njih je znal mojstrsko prikazati jezikovne značilnosti nastopajočih oseb: nekatere iz enega jezika v drugega prehajajo z lahkoto, drugim to povzroča težave, spet tretje drugi zaradi jezika, ki ga govorijo (oziroma ga ne govorijo dovolj pravilno), obsojajo. Mnogi pa zaradi jezika, ki jim je bil vsiljen in se ga le s težavo učijo, trpijo. Vse to pronica tudi v Pahorjeve eseje, v katerih je pogosto proučeval odnos med slovenščino in italijanščino – med jezikoma, ki sta, čeprav na popolnoma različen način, njegovo jezikovno in kulturno izobrazbo najbolj opredelila.

Kaj v resnici Pahorju pomeni jezik – zlasti slovenski, ki ni le materni ali prvi, temveč tudi tisti, v katerem se je odločil pisati, čeprav se je v njem izobrazil le delno? Pri zamejskih avtorjih, kot je Boris Pahor, je izbira jezika občutljiva tema, ki je ne gre razumeti kot nekaj samoumevnega. Jezikovne rešitve zamejskih avtorjev so lahko različne. Kot piše Miran Košuta, ki proučuje izbiro jezika pri slovenskih pisateljih v Italiji, obstajajo vsaj štiri kategorije: 1) avtorji, ki pišejo samo v italijanščini; 2) avtorji, ki pišejo v italijanščini in sami sebe prevajajo v slovenščino; 3) avtorji, ki pišejo v slovenščini in se včasih sami prevajajo v italijanščino; 4) avtorji, ki pišejo v italijanščini in slovenščini (2020). Košuta Pahorja uvršča v zadnjo kategorijo, torej med pisatelje, ki obvladajo oba jezika, vendar se ne prevajajo sami – zato pa lahko pišejo neposredno v obeh jezikih. Vsekakor je, kot bomo videli v analizi, Pahor iz različnih razlogov naklonjen slovenščini. Pravzaprav je v svojem opusu – od začetnih del *Vila ob jezeru* (1955) in *Mesto v zalivu* (1955) do poznejših *Trg Oberdan* (2006) – vedno uporabljal slovenščino. Kateri so torej

dejavniki, ki so pri Pahorju vplivali na izbiro slovenskega jezika? Ali obstaja še drug jezik, ki bi bil lahko alternativa? V prispevku bom skušala na našeta vprašanja odgovoriti in raziskati glavne razloge, ki so vplivali na Pahorjevo odločitev za slovenski jezik. Pri izbiri jezika je pomembnih več (tako objektivnih kot subjektivnih) dejavnikov: od političnih razmer na določenem ozemlju do pisateljevih jezikovnih veščin, pa tudi motivacije, povezane z identiteto in slogom. Zato bom najprej skušala pojasniti, kaj pomeni izbira jezika za pisatelja.

2 KRITERIJI ZA IZBIRO JEZIKA

Sociolingvistika je vprašanje izbire jezika obravnavala pogosto (Ferguson 1959; Fishman 1965; Myers-Scotton 1993; Gardner Chloros 2009). Ljudje namreč svoj jezik oziroma jezikovni kod pri sporazumevanju, da bi bilo to učinkovito, ves čas menjavajo (t. i. *code switching*) (Grosjean 1982: 127). Običajno je izbira jezika oz. jezikovno preklapljanje odvisno od številnih dejavnikov, kot so tema, cilj, udeleženci in okolje diskurza (Hoffman 1991; Holmes 2008). Za razumevanje razlogov in motivacije jezikovnih izbir je pomembno, da razumemo, kdo govori komu, v katerem jeziku in kdaj. Ta definicija vključuje sestavine, ki so podvržene izbiri. Ti elementi prispevajo k določanju jezikovne izbire, ki je »daleč od tega, da bi bila naključna stvar trenutnega nagnjenja« (Fishman 1965: 67). Jezikovna izbira je torej rezultat bolj ali manj zavestne obdelave, tudi če se zdi, da ni.

Izbira jezika, ki pri obravnavi pisateljskega dela velja za temeljni vidik, ni bila vedno povezana z vidiki, ki so pomembni danes. V srednjem veku je bila tako odvisna od žanra (Chayton 1945, Espino 2019), in ne od konceptov, kot sta avtorjeva identiteta ali pripadnost, kar se je razvilo kasneje z rojstvom nacionalnih držav. Šele v sodobnem času so avtorjem, kot so Beckett, Nabokov in Kafka, izbiro določali specifični razlogi, kot so izgnanstvo, identiteta itd. Tovrstni razlogi vsakič posebej zahtevajo pozorno obravnavo – tudi zaradi tega, ker takšno izbiro avtor sam razlaga le redkokdaj. Vallverdù ugotavlja, da si »pisatelj le redko postavlja vprašanje, kateri jezik naj izbere« (55), odgovor na to vprašanje pa običajno najdemo zunaj besedila.

Kako pisatelj izbere jezik? Na to nedvomno kompleksno vprašanje je težko odgovoriti enoznačno (Kremnitz 2004). Odgovor je zapleten, saj je izbira lahko začasna in se nanaša na eno fazo avtorjevega ustvarjanja, na eno samo knjigo ali na njen del ali pa je dokončna. Izbira je lahko nedvoumna in predvidljiva ali presenetljiva. Lahko se nanaša na en sam jezik ali na več jezikov (če je pisec večjezičen). Lahko bi se vprašali tudi, ali je izbira popolnoma prostovoljna ali pa vsaj deloma nezavedna – in zlasti, kateri dejavniki nanjo vplivajo. Ko poskušamo predstaviti dejavnike, ki določajo izbiro jezika, je koristno, da se naslonimo na sistem, ki jih upošteva čim več. Gotovo je v tem smislu Vallverdùjev eden najbolj analitičnih, še posebej če ga uporabljamo v Kremnitzevi različici. V delu *Mehrsprechigkeit in der Literatur* (2015) se Kremnitz osredotoča na izbiro jezika (nem. *Sprachwahl*) pri različnih kategorijah pisateljev. Tako kot Vallverdù tudi Kremnitz razlikuje med objektivnimi dejavniki – tistimi, ki vplivajo na družbo, v kateri avtor živi, in jih ni mogoče spremeniti – in subjektivnimi, torej dejavniki, ki so povezani z avtorjem kot posameznikom in njegovim življenjem (gl. TABELO 1).

Objektivni dejavniki	Subjektivni dejavniki
1) Stanje jezika: a) politične/pravne razmere (status) b) socialni položaj (prestíž) c) sociolingvistično stanje d) socialna in kulturna infrastruktura	1) Biografski vidiki: a) izobraževalna socializacija b) mentalni in simbolni odnos do jezika c) težave pri jezikovnih kompetencah in zavedanju
2) Jezikovna sestava družbe dvojezična in večjezična okolica	2) Motivacija za pisanje
3) Literarne konvencije in tradicije	

TABELA 1: Dejavniki, ki po Kremnitzu določajo izbiro pisateljevega jezika (Kremnitz 2004: 117–170)

2.1 OBJEKTIVNI DEJAVNIKI

Da bi lažje razumeli, zakaj se je Pahor v svojih spisih odločil za slovenščino, se je treba vrniti k objektivnim in subjektivnim dejavnikom. Med objektivnimi je imela pri njegovi jezikovni izbiri zagotovo temelj-

no vlogo družba in politika in kulturna dinamika konteksta, v katerem se je rodil, živel in kot pisatelj dozorel (1a–d). Na Pahorja kot pripadnika slovenske manjšine v Italiji so neposredno vplivale številne življenjske preizkušnje, s katerimi se je manjšina, še posebej v času fašizma, ko je bil cilj zlitje manjšine z večino, srečevala. Ker so manjšine v Kraljevini Italiji veljale za »zunanjo grožnjo« (Sluga 2001: 53), jih je fašizem skušal asimilirati z zanikanjem njihovega obstoja (Pupo 2007: 22). Italijanizacija priimkov je bila tako le ena od strategij, ki so jih fašisti uporabljali za »obnovitev izgubljenega italijanskega jaza« (Sluga 2001: 54) in »promoviranje lokalne različice italijanstva« (Hametz 2005: 6). Šlo je za nevtralizacijo tistega, kar je veljalo za »inferiorno kulturo« (Hametz 2005: 6). Ni manjkalo niti drugih oblik zatiranja, kot so zapiranje slovenskih društev – požig Narodnega doma (1920) je morda najbolj znan dogodek –, zapiranje šol v slovenskem jeziku in še bolj eksplicitne oblike nasilja, npr. poboji in grožnje, zaradi katerih so se številni pripadniki slovenske manjšine preselili drugam (1d). Vse to je narodnostno sestavo Trsta in okolice spremenilo.

Še pomembnejši je za mojo analizo z zatiranjem povezan jezikovni vidik. Fašistični režim je v času svoje vlade jezik uporabljal kot sredstvo, s katerim je spodbujal zatajitev identitet, ki niso bile italijanske. V tistem obdobju je vsiljena in pogosto okrutna italijanizacija obenem pomenila represijo manjšinskih jezikov, kot to dobro ponazarja Sergio Salvi (1975: 72):

Fašistična topounmnost in krutost zagrizeno preganjata predvsem Valdostance, Južno-tirolce, Slovence in Hrvate, ki imajo zelo razvito narodno zavest. Materni jezik teh narodov je prepovedan v šolah, v javni upravi, v tisku, celo na nagrobnih kamnih; ustanove in kulturna društva drugojezičnih zaprejo, njihovo imetje zasežejo, učitelje in župnike preselijo v oddaljene kraje, drugojezičnim osebam je onemogočena sleherna možnost kariere [...]. Številne in okrutne so tudi oblike fizičnega nasilja nad posameznimi pripadniki manjšin.

Slovenski jezik v Italiji takrat ni imel statusa uradnega jezika (1a), pač pa nižji (zunanji) status (1b) kot italijanski ali nemški večinski jezik. Tu je treba ponoviti, da »v nekem jeziku ni ničesar, kar bi določalo njegovo vrednost: povezava zadevnega jezika s fenomeni moči je tista, ki določa vrednost tega jezika« (Bonfiglio 2002: 23). Z drugimi besedami: status je vrednotenje določenega jezika na podlagi zunajjezikovnih

dejavnikov, ki so pogosto povezani z močjo, ekonomskimi dejavniki, kulturno tradicijo itd. V Trstu je že v habsburški dobi veljalo, da »odnosi med skupinami različnih jezikov [...] izvirajo iz neenake teže, ki se pripisuje posameznim skupinam znotraj te družbe« (Czeitschner 2008: 70). Če povemo neposredno: Italijani so imeli zaradi prevladujočega gospodarskega položaja vedno velik vpliv (Czeitschner 2008: 71). Čeprav je bila avstrijska vlada v glavnem upravna – in ne teritorialna –, je bila njena prestižna vloga povezana tudi z dejstvom, da je v imperiju zgodovinsko prevladovala. Slovenci pa so, čeprav so bili »geografsko prisotni in statistično pomembni« (Czeitschner 2008: 58), zavzemali »nižji položaj med tremi glavnimi skupinami družbene hierarhije v Trstu« (Czeitschner 2008: 71). Ta dinamika se je skozi čas spreminjala, čeprav je na status jezikov v Trstu vplivala dolgo.

To je na obmejnih območjih popolnoma običajno, saj jih pogosto zaznamujejo asimetrična in kontrastna razmerja. Na teh območjih so jeziki sami pogosto sredstvo, ki se uporablja za delitev – kot piše Simon (2012: 130): »jeziki, ki si delijo isti teren, redko sodelujejo v miroljubnem in enakopravnem pogovoru: njihove ločene in konkurenčne institucije so previdne druga do druge, agresivne svoji potrebi po samozaščiti«. To je posledica dejstva, da jezikovno razdeljena mesta izvirajo iz osvajanja in nasprotujočih si interesov na istem ozemlju. Simon vleče vzporednico z drugimi mesti, podobnimi Trstu, kot so Barcelona, Kalkuta in Montreal. Trst je bil za Avstrijce, ki so si prizadevali povečati pomorsko moč in obrt, ključno mesto; enako za Italijane, ki so se borili, »da bi dokazali svojo upravičenost do Trsta in promovirali italijanstvo dežel na vrhu Jadranskega morja« (Hametz 2005: 1), in tudi za Slovence, za katere je bil Trst leta 1910 »največje slovensko mesto s približno 60.000 Slovenci« (Ožbot 2014: 674): imel je torej več slovenskega prebivalstva kot glavno mesto Ljubljana.

Ti različni interesi so vplivali na odnose med tržaškimi jeziki (italijanščino, slovenščino, nemščino in tržaškim narečjem), ki jih lahko opredelimo kot sisteme ali ekologije (Beecroft 2015: 19; Juvan 2011). Tržaško jezikovno ekologijo torej sestavlja večinski (denimo

italijanščina) in manjšinski jeziki (npr. slovenščina) (2a), katerih odnosi so del jezikovnega ekosistema. Pravzaprav je manjšinski jezik zares mogoče opredeliti le z večinskim in obratno (Pedley in Viaut 2018: 137). Takšno ozadje, sestavljeno iz asimetričnih razmerij, jezikov, ki se uporabljajo kot orodja moči, in kompleksnih jezikovnih ekosistemov, določa objektivne dejavnike, ki so vplivali na Pahorjeve jezikovne izbire. V nadaljevanju se bom osredotočila še na subjektivne dejavnike.

2.2 SUBJEKTIVNI DEJAVNIKI

Pri navajanju razlogov za Pahorjevo odločitev za slovenski jezik je smiselno upoštevati predvsem subjektivne dejavnike. Če so objektivni dejavniki vplivali na vse slovenske pisatelje v Italiji, ki so živeli v Pahorjevem času, so subjektivni nedvomno bolj osebni. V Pahorjevem primeru je treba med biografskimi vidiki omeniti, da je (kot sam trdi) pisatelj, čigar prvi jezik (kronološko gledano) je slovenščina oziroma slovensko narečje, ki se ga je (na)učil v družini in v svoji skupnosti. Ta jezik bi torej lahko opredelili kot materni, rojstni ali prvi jezik (Davies 1991: 25). Kot pripadnik manjšine – živel je v dvo- ali večjezičnem okolju, kjer je prisoten vsaj še en jezik – je Pahor razvil širši jezikovni repertoar. V njegovem primeru smo torej priča okoliščinam, v katerih soobstajajo manjšinski in večinski jeziki. Sam pisatelj to razlaga takole:

Pravzaprav smo tržaški Slovenci dejansko štirijezični: imamo namreč na eni strani italijanski dialekt, ki ga vsi uporabljamo – z Joyceom vred, italijanski knjižni jezik, ker smo se šolali v njem, in potem slovensko identiteto, ki prav tako prinaša svoje narečje ter ob tem slovenski knjižni jezik (Pahor in Rojc 2013: 127).

Sobivanje različnih jezikov še ne pomeni, da so ti v enakovrednem odnosu. Kot se to dogaja v drugih večjezičnih razmerah, se tudi naš prvi jezik sooča s tistim, kar François Grosjean (2015) imenuje načelo komplementarnosti (angl. *complementary principle*). To pomeni, da bi bila lahko poznavanje vseh jezikov in spretnost v njih tudi enaka, vendar to drži le redko. Dvo- ali večjezični govorec namreč ni zgolj zmes dveh enojezičnih govorcev (Grosjean 1989), temveč posameznik, ki razvije jezikovne spretnosti v odvisnosti od npr. konteksta (pisni ali ustni prenosnik), okoliščin (jezikovne sposobnosti sogovornika) itd. V

življenju zlahka nastanejo okoliščine, v katerih en jezik prevlada nad drugim, določene besede pa uporabljamo raje v enem kot v drugem jeziku. V primeru Pahorjevega jezikovnega repertoarja je torej težko, da bi se oba jezika razvijala enako – tudi zaradi jezikovne dinamike območja, s katerega izvira in kjer je živel. Če so po eni strani takšna območja hibridna že po definiciji – torej je zanje značilna večjezičnost zaradi jezikovnih stikov in oblik hibridnosti –, so po drugi strani predmet spora in delitev lahko vsi jeziki.

Vrnimo se h ključnemu vidiku Pahorjeve jezikovne izbire: k problematiki jezikovne kompetence (1c) – vidiku, ki se skozi življenje lahko spreminja. Ena izmed glavnih značilnosti manjšinskega jezika je, da se stežka uporablja premočrtno. V številnih primerih ga večinski jezik prej ali slej posrka in predela ter tako sam postane prevladujoč (v smislu, da se uporablja z večjo lahkoto). To je odvisno predvsem od količine, kakovosti in načina uporabe prevladujočega jezika. Uporaba se torej v času spreminja in jo pogojuje niz dejavnikov, ki določajo jezikovni razvoj posameznika. Za razvoj sta lahko značilna ustvarjanje in napredek ali le ohranjanje jezika ali pa celo njegovo opuščanje. Čim večja je izpostavljenost nekemu jeziku, tem bolj je ta prevladujoč.

Ob teh predpostavkah bom skušala analizirati Pahorjeve izbire na podlagi njegovih del, zlasti esejev *Figlio di nessuno* in *Tako sem živel* ter zbirke novel *Grmada v pristanu*. V esejih, prvi je sad pisateljevega sodelovanja s Cristino Battocletti, drugi iz dvojezične izdaje, ki jo je uredila Tatjana Rojc, je Pahorjev življenjepis. Iz obeh kot stalnica veje vprašanje jezika, ki je neločljivo povezano s političnimi spremembami na Tržaškem: od razpada Avstro-Ogrske in priključitve Trsta Kraljevini Italiji, fašističnega obdobja, druge svetovne vojne in koncentracijskega taborišča prek poveljnih let do sedanjosti. V zbirki *Grmada v pristanu*, ki je tudi pretežno avtobiografska, Pahor z zornega kota otrok in odraslih, ki so bili žrtve nasilja, opisuje leta, ko je na Tržaškem vladal fašizem. Med opisi izstopajo požig Narodnega doma, za katerega je tako v tem kot tudi v drugih delih očitno, da je v Pahorjevem življenju pustil neizbrisno sled, pa nasilje do Lojzeta Bratuža, prepoved izražanja v slovenskem jeziku in težave otrok, ki so se znašli v obvezni italijanski šoli.

Iz pisanja je očitno, da je italijanščina v pisateljevo življenje vstopila oziroma je bila vsiljena v petem razredu osnovne šole – ko so slovenske šole zaprli – in je ostala njegov učni jezik vse do konca univerzitetnega študija, tj. do diplome iz italijanske književnosti na filozofski fakulteti v Padovi leta 1947. Njegovo slovenščino je zaznamovala veliko bolj mučna pot, na kateri izstopata dva odločilna trenutka:

1) Prva faza: prehod iz četrtega razreda slovenske osnovne šole v peti razred italijanske šole. Ta dogodek Pahor opisuje kot travmatičen: »Začel sem spoznavati svet kot Slovenec in zdaj se nisem mogel podrediti ukazu, naj se spremenim v Italijana. To je bil nepopisen pretres« (Pahor in Batocletti 2012: 23). Za Pahorja in številne druge je to pomenilo biti »prisiljen v novo identiteto« (Pahor in Batocletti 2012: 23) – z nasilnim vnašanjem novega jezika in s prepovedjo izražanja v svojem jeziku. Slovenščina je bila tako odrinjena v domači krog: »Doma smo še vedno uporabljali materinščino« (Pahor in Batocletti 2012: 12). Prehod iz enega v drugi jezik v šoli je na primer opisan v pripovedi *Brodolom v Grmadi v pristanu*, v kateri pisatelj niza muke glavnega junaka Branka pri učenju in sprejemanju italijanskega jezika. Medtem ko je bil Branko v slovenskem razredu dober učenec in je znal »na pamet vso zgodovino starih Slovanov, kar je bilo v berilu« (Pahor 2009: 60), se pri italijanščini »bojuje [...] kakor z mlino na veter« (Pahor 2009: 64). Poleg tega, da je prehod na italijanščino zelo vplival nanj, je imel resne posledice tudi za njegovo družino, saj so se družinski odnosi spremenili.

Pahor se v tej pripovedi ustavlja pri dejstvu, da Branku v italijanščini primanjkuje na primer lahkotnosti pri računanju. V pogovoru z očetom v italijanščini Branko naredi napako pri množenju, ki bi ga v slovenščini rešil v trenutku. Primer z napako pri poimenovanju števila je zelo pomemben, saj je gre – hkrati s preprostim ponavljanjem števil ali pa reševanjem aritmetičnih nalog – za eno zahtevnejših številskih operacij, s katerimi se srečujemo v drugem jeziku (Grosjean 2010: 33).

Štefan je držal odprto knjigo na kolenih.

»Sei volte sei?!« je vprašal. »A?«

O, da bi vsaj nikogar ne bilo, ki bi prišel po stopnicah navzdol! A oče je neusmiljeno nadaljeval.

¹ šest krat šest

»*Sette volte sei?*²« je vprašal in škilil v računico. Branko je pogledoval na stopnišče in skušal sestaviti, šest krat šest je šestintrideset. Potem dodaš še šest. A po italijansko, kako je po italijansko?

»*Cinquantacinque*,«³ je rekel.

»Budalo!«

»Ne, ne. *Sessantasei*«⁴ (Pahor 2009: 67).⁵

Napake pa so se dogajale tudi pred razredom. Branka, ki mu je pri pisanju prostega spisa, ki so ga prebrali v razredu, pomagal oče Štefan – prodajalec medu, masla in skute na tržnici Rusi most v Trstu –, vsi zasmehujejo, ker se je zmotil pri prevodu besede in zamenjal dva italijanska glagola. Čeprav je oče, da bi Branku pomagal, iskal pravo besedo v slovarju, je zamenjal slovarja: namesto v slovensko-italijanskem jo je poiskal v italijansko-slovenskem slovarju. Tako je prišlo do napake.

»Beri,« je rekel učitelj.

In je bral [...] Zazdelo se mu je, da v razredu nekaj ni prav, črke so mu plesale pred trepalnicami, kakor da so se same spremenile v nešteto oči in mu mežikajo. Vendar je nadaljeval.

[...]

Potniki se gnetejo v čolnih, ki drsijo ob bokih navzdol, cviljenje škripcev – Razred se je glasno zasmel. In on je prenehal s čitanjem. Nekaj je bilo nepopravljivo nãpak, kakor da je zares odplul s parnikom in pozabil na šolo in učitelja.

Torej vse zaradi tistih škripcev, je pomislil. Škripci, škripci. Kaj je pogrešeno?

[...]

»Velik val je zagugal parnik, se vлил na krov in se pomešal z dimom. Tedaj se je mogočni trup, kakor izpodsekan, zamajal, voda ga je pokrila, zagrgrala v dimniku, ko v grlu utopljenca *e il piroscavo s'annego*.«⁶

Ves razred je prasnil v smeh. Bučen krohot, kakor da je dim potapljačega se parnika bruhnil z zadnjo silo vodo iz dimnika.

»*Il piroscavo s'annego?*« je posmehljivo vprašal učitelj, ko se je razred malo pomiril.

V tej pripovedi je, podobno kot v *Metulju na obešalniku*, razvidna sovražna nastrojenost do otrok slovenske manjšine – posmeh ob leksikalni napaki je njen izraz. Tako kulturno in družbeno okolje kot politično vzdušje oziroma dejstvo, da šolanja v slovenščini ni mogoče nadalje-

² sedem krat šest

³ petinpetdeset

⁴ šestinšestdeset

⁵ V ležečem tisku v knjigi.

⁶ Parnik se je utopil.

vati in da ta jezik blatijo, vpliva na jezikovni razvoj posameznika. Za prikaz okoliščin Pahor preišljeno uporabi menjavo jezikovnega koda. Italijanščina se tako v pripovedi pojavlja neposredno, like prekinja in poudarja prelomnico med njimi.

2) Druga faza: okrevanje slovenskega jezika. Čeprav se je Pahor v slovenskem narečju izražal še naprej, se je moral vendarle močno potruditi, da je znova usvojil knjižno slovenščino (ta pojav očitno prizadeva številne Slovence in ne samo t. i. zamejce). To je dosegel predvsem z branjem slovenske književnosti: »Sam nisem imel prav nobenega profesorja za slovenščino, to se pravi, da je bila popolna tabula rasa, da sem moral vse, vse nadomestiti sam in to po drugi svetovni vojski, in sem se poleg tega, da sem poučeval in pisal, zraven še učil slovensko slovnico in slovensko književnosti« (Pahor in Rojc 2013: 57). Pri branju si je pomagal tudi z italijansko-slovenskim slovarjem:

K slovenščini sem se vrnil pozneje, s skritim branjem Shakespearja, ki ga je prevedel največji moderni slovenski pesnik Oton Župančič. Presunjen sem bil, vendar sem pomen mnogih besed samo slutil. Beležil sem si besede na rob besedila – še vedno hranim te zapiske! – in jih preverjal v italijansko-slovenskem slovarju Giovannija Androvića, učenjaka hrvaškega porekla. Svojo izobrazbo v slovenščini sem opravil na tak način, popolnoma sam s tistim slovarjem, s katerim si še vedno pomagam zlasti pri iskanju izrazov iz biologije in botanike. Velikokrat sem si moral pomagati tudi z nemško-slovenskim slovarjem (Pahor in Batocletti 2012: 22).

Hkrati je Pahor začel ustvarjati literarna dela v slovenščini, kar je na začetku zahtevalo veliko truda:

Vsak mesec je Bevk od mene zahteval po eno pripoved. Pisanje mi je pomenilo izreden napor, saj sem bil samouk in sem imel za seboj le štiri razrede osnovne šole v slovenskem jeziku. Svojo slovenščino sem pogosto moral piliti, kajti kljub branju je moje jezikovno torišče še vedno bilo narečje (Pahor in Batocletti 2012: 131).

Iz poznavanja teh dveh temeljnih faz razvoja Pahorjeve slovenščine izhaja, da če je dejstvo, da je še naprej govoril slovensko narečje, pomagalo, da je manjšinski jezik ohranil, pa – kakor je dokazal Kerwill (1996: 7) – družina za doseganje posameznikovega popolnega jezikovnega razvoja še ne zadostuje. Šolsko obdobje je treba upoštevati kot fazo, v kateri potekata pomemben kognitivni in nevrobiološki razvoj ter kritično učenje jezikov. Kadar je šolanje v prvem jeziku onemogočeno, lahko ugotovimo stanje, ki ga Montrul (2008: 34) opredeljuje

kot »nepopolno pridobivanje znanja« (angl. *incomplete acquisition*) in »okamnitev prvega jezika« (angl. *fossilization in first language*) oziroma pomanjkanje izpopolnitve različnih jezikovnih vidikov, ki so značilni za pridobivanje jezikovnega znanja do popolnega obvladanja tega jezika. Pahor se je kljub težavam odločil, da bo pisal v slovenščini. Temeljni razlogi za to izbiro bodo predstavljeni v naslednjem odstavku.

3 POVEZAVA MED JEZIKOM IN IDENTITETO PRI IZBIRI

Zdaj bi se lahko vprašali, zakaj je Pahor za pisanje izbral manjšinski jezik oziroma ali ne bi mogel uporabljati italijanščine, v kateri je se je izraževal vse do univerze – in se v njej izuril v pisnem izražanju. Vprašanje se poraja samo od sebe, saj bi šolska izobrazba na izbiro jezika za literarno ustvarjanje lahko vplivala. Grosjean (2010: 134) trdi: »pisanje je specifično jezikovno področje in verjetno ena od najtežjih kognitivnih veščin, ki jih človek usvoji«; prav zato skoraj ni verjetno, da bi za pisanje uporabili jezik, v katerem ni potekalo naše izraževanje. V Pahorjevem primeru je v primerjavi z italijanščino slovenščina jezik, ki se ga je naučil kot prvega in je neizbrisno prispeval k oblikovanju njegovega načina razmišljanja. Sam je tudi v intervjuju z Bogarom (2011: 191) poudaril, da je odločno proti možnosti, da bi prevajal samega sebe:

Moje knjige se rodijo v slovenščini, ni jih možno prevajati, treba bi jih bilo na novo napisati, torej, kakšen smisel ima. Prevajanju kot takemu ne nasprotujem, te potrebe pa ne čutim in bi mi bilo težko, glede na to, da deluje slovenščina večinoma z glagoli: k enemu glagolu lahko pripnemo deset različnih predlogov.⁷ Kako bi prevedli na primer »potovati« (nekam iti), »dopotovati«, kar pomeni »nehati potovati«, »prepotovati«, kar pomeni, da smo »opravili veliko različnih potovanj, potovali skozi veliko krajev«? Če bi vi imeli za prevesti te glagole, bi morali popolnoma spremeniti stavek, kako naj jih torej prevedem tako, da se ujemajo s tistim, kar sem želel povedati, ko sem razmišljal v slovenščini?

Zdi se, da Pahor kot lastnost najprej usvojenega jezika omenja neka-kšno neprevedljivost. Ta prinaša naravnost in neprisiljenost, ki bi ju sicer zelo težko dosegli. Hkrati pa je izbira slovenščine zavestna, ker je jezik identitete. Gre za zapleten odnos med jezikom in identiteto,

⁷ Dejansko gre za predpone.

ki je predmet vedno odprte in nenehno razvijajoče se razprave. Sprva so mnogi univerzitetni raziskovalci in predavatelji, med njimi Joshua Fishman (1965: 67), prvi jezik upoštevali kot ključni element za opredelitev identitete. To prepričanje so v zadnjem času ovrgli z več študijami, ki poudarjajo, da je jezik le *eden* izmed dejavnikov, ki določajo identiteto. Dejansko obstajajo primeri, ko se nekateri narodi »odločijo, da v vsakdanjem življenju ne bodo uporabljali jezika družine, vendar želijo še vedno obdržati svojo identiteto« (Myhill 2003: 78). Nekdo se lahko ima npr. za Juda, tudi če ne govori hebrejščine ali jidiša. V tem primeru lahko jezikovno merilo nadomestijo drugi kriteriji, kot so državljanstvo, vera ali narodnost.

V Pahorjevem primeru sta jezik in identiteta neločljivo povezana, kar se kaže v njegovem pisanju. Kot trdi Robert Kroetsch (1970: 63), se identiteta pojavlja oziroma oblikuje in uresničuje – »Nismo dobili identitete, dokler nekdo ni povedal naše zgodbe. Leposlovje nas naredi resnične«. To pomeni, da se Pahorjeva slovenska identiteta zahvaljujoč pisanju kaže kot močno povezana s slovenščino. V eseju *Svevo non è tra i miei autori* namreč Pahor Svevu ne more odpustiti dejstva, da je uporabljal večinski jezik, tj. italijanščino, namesto jezika svoje prednike:

O Svevu je [Giorgio Voghera] rekel, da je razmišljal v nemščini in pisal v italijanščini. Naj bo jasno, vso pravico je imel za to, kakor se je imel pravico preimenovati v Itala Sveva namesto uporabljati svoje ime Hector Schmitz, vendar to razdvajanje, do katerega prideš, ko se zanj odločiš zaradi tega, da bi te večina lepo sprejela oziroma da bi te lepo sprejela oblast, v meni ne porodi naklonjenosti in simpatije do te osebe. Lahko bo kdo rekel, da name vpliva dejstvo, da so mojo generacijo prisilili spremeniti ime in priimek v italijansko obliko in je morala razmišljati v slovenščini ter pisati v italijanščini, pa ni le to: če je slovenski dijak hotel izdelati, je moral celo razmišljati v italijanščini, kadar je pisal o Danteju, Mazziniju in Garibaldiju (Pahor 2014: 157).

Zgodovinski obdobji, v katerih sta živela Svevo in Pahor, sta različni – podobno tudi razmere, ki sta se jim morala podrediti. Svevo (1861–1928) je živel v času pred Pahorjem, v dobi razpada Avstro-Ogrskega cesarstva in velikega zagona iredentističnega gibanja. Skoraj vse raziskave danes poudarjajo, da identiteto posreduje in gradi jezik – ali vsaj, da je jezikovna komponenta pomemben del identitete, čeprav ne edini. Belz (2002: 16) tako na primer ugotavlja, da naj bi med jezikom in identiteto obstajal »intimen in bistven vzajemen odnos«. Vzroke za ta posebni

odnos je treba iskati predvsem v tem, da na identiteto vpliva jezik – ki pa s svoje strani zopet ustvarja predpostavke za nov razmislek o identiteti. Po Crawshawu, Callenu in Turstingu (2001: 102) je identiteta proces »diskurzne konstrukcije, ki vključuje hotena dejanja samodiferenciacije skozi jezik.« To pomeni, da v večjezičnem okolju jezik služi za gradnjo in diferenciacijo identitete, v primeru manjšinskega jezika pa pripomore, da se izognemo asimilaciji s prevladujočo kulturo in jezikom. Jezik je eno izmed sredstev za ohranjanje identitete. Tudi Silverstein (2003: 532) se s tem prepričanem strinja, saj poudarja, da je identiteta proces »identifikacije s skupnostjo preko jezika«.

Pri Pahorju je izbira jezika zelo občutljiva. Za pripovednika je jezik glavno sredstvo za pisanje, saj opredeljuje različne vidike. V našem primeru to pomeni pisati v slovenščini in nagovarjati slovensko manjšino v Italiji kot Slovence – in torej odkloniti izbiro italijanščine kot večinskega tržaškega jezika. Gre za izbiro, ki določa pripadnost neki tradiciji ali kulturi. Izbira jezika je namreč, kot trdi Jane Miller (1982: 123), »zavestna izbira, ki temelji na pisateljevem občutku, da določen jezik vključuje poseben slog miselnosti in kulture, zaradi česar je domnevno bolj zaželen [...] od vsakega drugega jezika.« V Pahorjevem primeru se zdi, da je to še bolj nekakšna »izjava o zvestobi« (Foster 1970: 69) in način, kako slovensko identiteto potrditi ter najti prostor (= pisanje) za njeno ponovno pridobitev in predelavo. Pahor lahko piše le na način, ki potrjuje njegovo identiteto, zato je logična izbira slovenščina. Bernárdez (2003: 40) potrjuje, da »če je enačba 'narod = jezik' izjemno pogosta, je druga taka enačba 'literatura X = jezik X' še bolj osnovna.« Motivacija je lahko pomembnejša od drugih komponent, kot je npr. jezikovno znanje.

BIBLIOGRAFIJA

- Beecroft, Alexander. 2015. *An Ecology of World Literature: From Antiquity to the Present Day*. London, New York: Verso.
- Belz, Julie. 2002. Second language play as a representation of the multicompetent self in foreign language study. *Journal of Language, Identity, and Education* 1: 13–39. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327701JLIE0101_3
- Bernárdez, Enrique. 2003. Is monolingual possible? V: D. Sommer (ur.). *Bilingual Games. Some Literary Investigations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 35–50.

- Bogaro, Anna. 2011. *Letterature nascoste. Storia della scrittura e degli autori in lingua minoritaria in Italia*. Rim: Carocci.
- Bogatec, Norina, Vidau, Zaira. 2020. *A Community at the Heart of Europe. Slovenes in Italy and the Challenges of the Third Millennium*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Bonfiglio, Thomas Paul. 2002. *Race and rise of the Standard American*. Berlin: De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110851991>
- Chayton, Henry John. 1945. *From Script to Print: An Introduction to Medieval Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawshaw, Robert, Callen, Beth, Tusting, Karin. 2001. Attesting the self: Narration and identity change during periods of residence abroad. V: *Language and Intercultural Communication*, 1/2. 101–119. DOI: <https://doi.org/10.1080/14708470108668067>
- Czeitschner, Susanne. 2008. Discourse, Hegemony and Polyglossia in the Judicial System of Trieste in the 19th Century. V: R. Rindler Schjerve (ur.). *Language Diglossia and Power: Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110197204>
- Davies, Alan. 1991. *The Native Speaker in Applied Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0272263100011761>
- Espino, Tomás. 2019. Writing in a second language, Dagmar Vandebosch. V: D. Vandebosch, T. D’Haen (ur.). *Literary transnationalism(s)*. Leiden, Boston: Brill Rodolpi. 50–61.
- Ferguson, Charles A. 1959. Diglossia. *Word* 15: 325–340. DOI: <https://doi.org/10.1080/00437956.1959.11659702>
- Fishman, Joshua. 1965. Who Speaks What Language to Whom and When? *La Linguistique* 1/2. 67–88.
- Foster, Leonard. 1970. *The poet’s tongues: Multilingualism in literature*. London: Cambridge University Press.
- Gardner-Chloros, Penelope. 2009. *Code-switching*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Grosjean, François. 1989. Neurolinguistics, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person. *Brain and Language*, 36/1. 3–15. DOI: [https://doi.org/10.1016/0093-934X\(89\)90048-5](https://doi.org/10.1016/0093-934X(89)90048-5)
- Grosjean, François. 1989. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Grosjean, François. 2010. *Bilingual: Life and reality*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Grosjean, François. 2015. The Complementarity Principle and its impact on processing, acquisition, and dominance. V: C. Silva- Corvalán, J. Treffers-Daller (ur.). *Language Dominance in Bilinguals: Issues of Measurement and operationalization*. Cambridge: Cambridge University Press. 66–84. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9781107375345.004>

- Hametz, Maura. 2005. *Making Trieste Italian, 1918–1954. (Royal Historical Society Studies in History, new series.) The American Historical Review*, 111/4. 1275–1276. DOI: <https://doi.org/10.1086/ahr.111.4.1275>
- Hoffman, Charlotte. 1991. *An Introduction to Bilingualism*. New York: Longman.
- Holmes, Janet. 1992. *An Introduction to Sociolinguistics*. London-New York: Longman.
- Juvan, Marko. 2011. *Literary studies in reconstruction: An introduction to literature*. Frankfurt am Main: Peter Lang. DOI: <https://doi.org/10.3726/978-3-653-01031-2>
- Košuta, Miran. 2020. O literarnem dvojezičju slovenskih leposlovcev v Italiji. V: A. Koron, A. Leben (ur.). *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu*. Ljubljana: Založba ZRC. 189–204.
- Kremnitz, Georg. 2004. *Mehrsprachigkeit in der Literatur. Wie Autoren ihre Sprachen wählen*. Vienna: Praesens.
- Kroetsch, Robert. 1970. *Creation*. Toronto, Chicago: New Press.
- Myers-Scotton, Carol. 1993. *Social motivations for codeswitching. Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon.
- Miller, Jane. 1982. Writing a Second Language. *Raritan* 1: 115–132.
- Montrul, Silvina A. 2008. *Incomplete Acquisition in Bilingualism: Re-examining the Age Factor*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. DOI: <https://doi.org/10.1075/sibil.39>
- Myhill, John. 2003. The native speaker, identity, and the authenticity hierarchy. *Language Sciences*, 25/1. 77–97. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0388-0001\(01\)00023-7](https://doi.org/10.1016/S0388-0001(01)00023-7)
- Ožbot, Martina. 2014. Bilingualism and Literary (Non-)Translation: The Case of Trieste and Its Hinterland. *Meta*, 59/3. 673–690. DOI: <https://doi.org/10.7202/1028663ar>
- Pahor, Boris. 2009. *Grmada v pristanu: novele*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pahor, Boris. 2014. *Venuti a galla. Scritti di metodo, di polemica, di critica*. E. Gaugini (ur.). Parma: Diabasis.
- Pahor, Boris, Battocletti, Cristina. 2012. *Figlio di nessuno: Un'autobiografia senza frontiere*. Milano: Rizzoli.
- Pahor, Boris, Rojc, Tatjana. 2013. *Tako sem živel: stoletje Borisa Pahorja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pedley, Malika, Viaut, Alain. 2018. What do minority languages mean? European perspectives. *Multilingua*, 38/2. 133–139. DOI: <https://doi.org/10.1515/multi-2018-0025>
- Pupo, Raoul in Spazzali, Roberto. 2003. *Foibe*. Milan: Mondadori.
- Purini, Piero. 2013. *Metamorfosi etniche. I cambiamenti di popolazione a Trieste, Gorizia, Fiume e in Istria. 1914–1975*. Udine: Kappa Vu.
- Salvi, Sergio. 1975. *Le Lingue Tagliate, Storia delle Minoranze Linguistiche in Italia*. Milano: Rizzoli.
- Silverstein, Michael. 2003. The Whens and Wheres – As well As Hows – of Ethnolinguistic Recognition. *Public Culture*, 15/3. 531–557. DOI: <https://doi.org/10.1215/08992363-15-3-531>

- Simon, Sherry. 2012. *Cities in Translation: Intersections of Language and Memory*. London, New York: Routledge.
- Sluga, Glenda. 2001. *The Problem of Trieste and the Italo-Yugoslav Border: Difference, Identity, and Sovereignty in Twentieth-century Europe*. New York: SUNY Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0067237800021329>
- Vallverdú, Francesc. 1968. *L'escriptor català i el problema de la llengua*. Barcelona: Edicions 62.

Prispelo julija 2022, sprejeto decembra 2022.

Received July 2022, accepted December 2022.

POVZETEK

BORIS PAHOR IN IZBIRA SLOVENSKEGA JEZIKA

Prispevek obravnava izbiro jezika pri Borisu Pahorju. Tovrstna izbira je ključna odločitev vsakega večjezičnega pisatelja. Ob upoštevanju objektivnih in subjektivnih dejavnikov, ki so vplivali na Pahorjevo odločitev (od tržaškega družbenega, političnega in zgodovinskega konteksta pa vse do biografskih vidikov), sem pokazala, da sta imela motivacija za pisanje in Pahorjev simbolični odnos do slovenščine pomembnejšo vlogo kot njegove jezikovne veščine. Pahorjeva izurjenost v pisni uporabi italijanščine bi bila lahko v nekem trenutku njegovega življenja boljša od njegove slovenščine. Druga je bila namreč jezik, ki se ga je moral ponovno naučiti – skoraj kot samouk. Toda kar je odločilno vplivalo na njegov sklep, da bo svoje romane pisal v slovenščini, ima opraviti z nujno, da svojo zapostavljeno identiteto karseda močno izpriča.

BORIS PAHOR AND THE CHOICE OF THE SLOVENIAN LANGUAGE

This article deals with the language choice made by Boris Pahor, which is a key decision every multilingual writer has to take. By considering the objective and subjective factors influencing Pahor's choice – from the socio-political and historical Triestine context to Pahor's biographical aspects – I demonstrated that the motivations for writing and the symbolic relation with Slovene played a more significant role than the writer's linguistic skills. Pahor's written skills in Italian could at some point in writer's life have been more advanced than his Slovenes. Slovene, on the other hand, was the language he had to re-learn almost as a self-taught person. However, what determined Pahor's decision to write his novels in Slovene has to do with his need to strongly affirm his neglected identity.